

mond a történelem. A gazdasági példák, hogy Pécs, Sopron, Szombathely, Győr, Buda, Esztergom, Székesfehérvár, Keszthely, Gyulafehérvár régi római telepeken épültek, olyan időben, amikor ezekből a telepekből csak a föld alatt voltak nyomok. Mennyi mindent megmagyaráz, hogy az Árpád-házi királyok városalapítók, az Anjouk városostomatogatók voltak; a Jagellók kora alatt megindult a városok hanyatlása, melyet betetőzött a törökök másfél százados uralma és végül ezt követte a Habsburgok városellenes politikája. *Egyik habsburgi törvényünk még azt is kimondta, hogy a városok számát, minthogy azok a nemzetre nézve veszedelmesek, szaporítani nem szabad.* III. Károly a birodalmi rendszerbe való beilleszkedést a magyar ipar és kereskedelem feláldozásával, az egyoldalú magyar földműveléssel, állattenyésztéssel akarta megvalósítani. II. József nyíltan kifejtette, meg kell akadályozni Pest fejlődését, mert nem kívánatos a nagy magyar városok kibontakozása, hiszen az urbanizálódással járó ipar és kereskedelem „elvonná a földműveléstől a szükséges karokat...”

Ennek a „városellenes”, de alap-

jában *magyarellen* politikának a következménye: kétszáz évvel ezelőtt a szoros értelemben vett Magyarország összes városában keresszámában 125.000 ember lakott. Még 1846-ban is Pesten mindössze 110.000, Budán 35.000, Debrecenben 55.000, Szegeden 36.000 a lakosság lélekszáma.

Milyen világosan mutatja a történelem az 1848–49-i szabadságharc után, amikor a magyar nemzet félig-meddig kiszabadította magát az idegen halálos ölelésből, váltak virágzóvá, élükön Budapesttel, a magyar városok és indult ennek kapcsán fejlődésnek ipar, kereskedelem, földművelés.

„Bűnös Budapest”, mondta minap a nyilas képviselő. Budapest, ahol lakóinak száz év előtt „az édes hazai szót még csak selypítette nyelve” és most nyelvében és szellemében és vágyaiban magyar. Tudatlan fejek és durva kezek bántják városainkat, a várost, mert nem tudják, hogy például Szeged lakossága a 18. században túlnyomólag rác és német volt és Kossuth már 1848-ban azt mondta: „Szegednek népe, hazámnak büszkesége...”

Lassabban tehát a városok ócsárlásával! Már csak azért is, mert „a városok ablakok, melyeken át egy nemzet lelkébe betekintünk”.

ELINDULÁS

ÍRTA: TAKÁCS JÓZSEF

Az én falumnak, ahol születtem és felnőttem, volt valami jellegzetessége, amely megkülönböztette a Tisza-Maros-Körös-vidék községeitől. Először is az ország legnagyobb falujának nevezték annak idején és ez a név máig rajta maradt, holott az már nem is igaz. Azután itt termelt az ország legarólosabb búzája s így híres volt a kenyereiről. A hetipiaca felülmúlta a legtöbb országos vásárt. Itt alakult meg az első falusi Munkáskör és a nagyobb ipari városok után először itt avatták a május elsejét munkásünnepé. 1891 május 1-én fehér selyemzászló kitűzésével tüntetett a „Szabadság, Egyenlőség, Testvériség” ígét mellett, amelyért akkor vért is hullatta s ez olyan rossz hírbe keverte falumat, hogy évekig tartó kivételes állapot alá helyezték.

Megjegyzem, nem ez volt az első hasonló esete a vármegyével és más felsőbbeségekkel. A 200 év előtti ósok, mikor protestáns hitük miatt elhagyni kényszerültek dunántúli otthonukat és letelepedtek Békés megye délnyugati csúcsainak mocsaras, nádas pusztaságain, hogy ott életet teremtsenek, még néhány évtized múlva is büszkén dicsekedtek, hogy ők: taxások és szabadmenetelűek... „a kilencedet megváltottuk a méltóságos uraságtól és soha nem volt urbárium, sem pedig jobbágyi köteletség senkitől körmükbe behoza”. A vármegyének azonban megvolt hozzá a hatalma, hogy minden tiltakozás ellenére megszüntesse kiváltságos állapotukat, úgyhogy 1772-ben rájuk is kiterjesztették az urbért.

Azután jött 1848 és az én falum örömjongva fogadta a felszabadulást, de ezenfelül pénzt, élelmet, fegyvert és honvédet adott a nemzeti kormányának, sőt még a nagyharangot is levették a toronyból és leküldték ágyúöntéshez. Csak abból eredt baj, hogy nagyon is komolyan

vették a szabadságot s úgy értelmezték, hogy a szabadságnak csak akkor van gyakorlati értéke, ha föld is van hozzá, amely a megélhetést adja. Az urbéri rendezés kétszámosságát miatt foglalni kezdték az urasági birtokot. Ez már nyílt lázadás volt, úgyhogy Kossuth Lajosnak kellett közbelépnie. A vármegyéhez szóló leiratában felszólította őket: „Tiszteljék a törvényt, engedelmeskedjenek a kormányának s ne sértsek meg a tulajdon szentségét erőszakkal...” „egyszeresmind a törvény nevében adom tudotokra, hogy a rendbontásaitokat a kormány tűrni nem fogja s a bűnösök kéréhetetlenül bűnhődni fognak.

Bűnhődtek is. A lázadók közül egyet halálra, huszonötöt pedig hosszabb börtönbüntetésre ítélte a törvényszék. De azért a nép megmaradt 48-asnak, sőt 49-esnek. Az alkotmányosság helyreállítása után a börtönben megvakult Tancsics Mihályt, az első magyar szocialistát, választotta meg követnek. Még érdekesebb, hogy ez a nép, mely sem azelőtt, sem azóta soha nem volt kapható zsidóheccerekre, 1884-ben az Istóczy-féle antiszemita programmal fellépett papját küldte be a parlamentbe. Tüntetés volt ez talán a „hatvanhetes” mentalitású zsidó polgárság térhódításával szemben, vagy pedig személyes rokonérzésből eredt? Nem fontos. De három év múlva ez a papképviselet, híveinek őszinte öröme, átlépett a függetlenségi párt balszárnyára és a bizalom mindaddig osztatlan volt iránta, amíg le nem jött a kérdésbe „a dicső emlékü Tancsics Mihály igazi utóda” — ahogyan ezt a választási plakát hirdette. — Nem mandátumért jött ez a fiatal kőfaragósgéd, hanem a szociáldemokrácia eszméjét hirdetni és megkapta a szavazatok egyötödét. S ez nagy esemény volt a cenzusos választójog idejében.

Az első találkozás a szocializmussal

Ez azonban nem jött csak úgy véletlenül. Hanem az urbéri rendezés hibái, nagyszámú zsellérség kirekesztése földből, közlegelőből, választójogból, stb., elég korán megtermették keserű gyümölcsüket. A nép kénytelen-kelletlen belenyugodott ugyan a szerinte igazságtalan és részrehajló rendelkezésbe, annál is inkább, mert a kiegészítést követő egy-két évtized kedvező konjunk-

túrája sok munkaalkalmat és viszonylag jó keresetet hozott számára. Ez azonban csak látszólagos volt. A nyolcvanas években bekövetkezett első mezőgazdasági válság már megmutatta a kapitalista termelés igazi természetrajzát, mely abban nyilvánul, hogy a válság súlyos terheit és következményeit a munkásságra akarja hárítani.

Ekkor azonban már „új szelek

nyögetik az ősmagyar fákat”. Az én falum népe is találkozott a szocializmussal, amely rámutatott bajainak valódi okaira s ez tudatosította védekező ösztöneit. Ez a találkozás alakította át eszmevilágát. Ebből sarjadt ki a magyar föld-

munkásmozgalom. És mert az 1891. évi összeütözközés miatt mártírjai is voltak már a csirába induló eszmemagnak, a gyökerek erőteljesen nőttek, erősödtek és szétterjedtek a szomszédos vármegyékbe, majd az egész Alföldre.

Tüntetés az orosházi főuccán

Csonka János tanító úr komoly, megilletődött arcát látom magam előtt, látom, amint egy kora délelőtti tudomásunkra adja, hogy ma már nem foglalkozik tovább velünk, menjünk szépen haza, de kerüljük a főuccát és ha látjuk az emberek csoportosulását, azt is kerüljük el, még ha az apánkat látjuk is ott. Mi nem tudunk semmiről, de jó tanítónk hangjából kiérezük a leselkedő veszedelmet és szót fogadtunk. Délután már hallottuk, hogy „arra be” csendőrök zavarják a népet, mert bevették a fősolgabírórság épületének ablakait. Érdekel a dolog, ezért anyám szigorú tilalma ellenére kiszöktem az uccára és meg sem álltam a mi uccánk sarkáig. Alighogy odaértem, egy nagyobb embercsoportba ütköztem, amelyet három lovascsendőr kivont karddal üldözött. Még láttam, hogy valaki odaugrik az egyik csendőr lova elé, a ló ágaskodik, a csendőr kardja villan és az ember elterül az úttesten. Én pedig visszazaladtam, amerről jöttem és csak a házuunkkal szemben levő sarki bolt előtt álltam meg, mert mintha nagyapámat láttam volna odabenn többbedmagával. Tényleg, együtt volt a rendes alkalmi társaskör és nagyban vitatták a nap eseményeit. Majd később, amikor nagyapám arról kezdett beszélni, hogyan és mint volt 48-ban, amikor nemzetőr volt és a Bánáthban háborúztak, egyszer csak megjelenik az ajtóban két lovascsendőr és az egyik erőlyesen bekiáltott, hogy menjen mindenki haza, de tüstént, mert ha nem, hát majd így meg úgy lesz. És hogy szavainak nagyobb nyomatókat adjon, kivont kardjának markolatát szorosabbra fogta.

Ettől kezdve hallottam a szocialistákról. Azok a mi uccánkbeli emberek, akik szocialista hírből állottak, személyes ismerőseim voltak. Hallottam róluk jót is, meg rosszat is. Egyébként pedig egyik sem szögyelte szocialista mivoltát, sőt büszkén vallotta magát annak. Később széleskarimájú, beütött tetejű kalapot viseltek, hogy ezzel is tüntessenek szocialistaságukkal. A már említett papképviseletnek is személt a mozgalom terjedése, ami a Munkáskör bezárása után még csak erősödött. Ezért hetilapjában állandóan támadta a nagykalapos elvtársakat. Még a fűzfapoétákat is mozgósította ellenük. Emlékszem egy ényverésre, mely a papképviselet lapjában jelent meg és így kezdődött:

Se Istene, se országa, se hazája
A maszlagos szociális demokrata...

K. Varga Pál, aki azelőtt tanyai tanító volt, később pedig kospásztor, gyakori vendég volt nagyapám házában. Egyidősek voltak, komázták egymást. Nagyapám szőlősgazda volt és Varga Pál nemesak a szüreten jelent meg, hanem az újborkostolóra is. Egyszer egy ilyen alkalommal végighallgattam őket. Azt mondja neki nagyapám:

— Te Palesi, úgy hallottam, te is szocialista vagy.
— Jól hallottad, komám uram.
— De ők azt tartják, hogy nincs Isten...

— Mese az, István! Csak gondj bele: ha Isten nem volna, ki a fene volna...? No, Isten ítessen!
— Akkor jó van.
Most már bátran koccintottak, mert az összes vitás kérdéseket közmegelegedésre eldöntötték.

Volt ennek a Varga Pálnak egy fia, Mihály, akit „kenyérüstögető” előnévvel ruházott fel a falu közvéleménye. Ez már igen aktív részt vett a mozgalomban. Csizmadia Sándor a mintegy 40 évvel ezelőtt megjelent füzetében is megemlékezik róla és azt is írja, hogy ebben

az időben az emberek a Munkáskör bezárása, valamint a kivételes állapot miatt hol az egyik, hol a másik vezető lakásán jöttek össze megbeszélésre. A mi uccánkban rendszeresen Vargaéknál volt az összejövetel, mert Mihály bácsi volt a bizalmi. Egyszer, a nevezetes 1891-es május elseje után néhány évre, uccai felvonulással ünnepelték május elsejét, holott ez tiltva volt. Varga Mihály vezette a rendben, kettős sorokban felvonuló lelkes csapatot. Még énekeltek is, mint a lakodalmasok: „Itt van újra május elseje”. A látvány annyira megragadott, hogy hozzájuk csatlakoztam. Én már nem fértem be a házba, csak a pitvarból hallottam a szónoklatot, mellyel Varga Mihály felköszöntötte május elsejét. Azután énekeltek:

Magyarok vagyunk, még sincs szabadságunk.

Mert a balszerencse gyász hozott ránk. Se baj, se baj, éljen a nemzet, éljen a hon, éljen a munkás társadalom.

Es erre a népre — mely még dalában is magyarnak vallotta magát és ragaszkodását fejezte ki nemzetéhez, hazához — fogták rá, hogy „se Istene, se országa, se hazája”.

Bérharc

az „emberpiacon”

Ennek is megvolt ugyan az oka, de alapjában véve igen anyagiasság háttere volt. Ez pedig abból keletkezett, hogy a mozgalom vezetői nem elégedtek meg az eszme terjesztésével, hanem az 50–60 krajcáros napibérek javítására törekedtek. Szervezeti helyiség akkor nem volt még, de el lehetett azt intézni a Szabópiac téren is, ahol abban az időben az emberi munkaerő kínálása céljából gyülekeztek a munkások.

A bérmozgalom irányítója Pusztai Pál, az első mozgalom egyik értelmes vezetője volt. Ezt ő úgy csinálta, hogy maga köré gyűjtött öthar megbízható, ügyes embert, ezeket kitanította szerepükre, azután beosztotta őket az emberpiacon különböző pontjain. Így a megbízottaknak már kora reggel sikerült az embereket meggyőzni arról, hogy mátol kezdve a napszám nem 60 krajcár, hanem — mondjuk — 1 forint. Ehhez azután olyan szigorúan ragaszkodott mindenki, mint a parancsolat, úgyhogy a munkáltatók kénytelenek voltak megadni, mert máskülönben nem kaptak munkást.

A hőmezővásárhelyi előharcosok egyik vezetőméről hallottam, hogy az, amikor az értekezletet megnyitotta, mindig ezzel kezdte:

— Tisztöljük meg egymást társaim azzal, hogy vögyük le a fejtűnyűnk.

Ez jutott nekem eszembe, most amikor ezt a megemlékezést írom. Én is csak ezt mondhatom:

Emeljünk kalapot az előharcosok emléke előtt, akiknek áldozatos törekvése elindította a munkásmozgalom olyan irányú kifejlődését, hogy az súlyánál és méreténél fogva ráterelte a figyelmet a munkásság problémáira. Igaz, nem hordták az ajkukon minduntalan a haza nevé, mint az üzletkedő hazafiak. De ha most, 50 év távlatából visszatekintünk egészen az elindulásig, önértékes büszkeséggel mondhatjuk: *Egyetlen népi mozgalom sem adott annyi erkölcsi, anyagi és szellemi értéket a magyar népnek, mint a szociáldemokrata munkásmozgalom, amely a nemzet legszelebb rétegének felemelésével a nemzettest megerősítését s a nemzeti erő gyarapítását mozdította elő, tehát végeredményben nagy nemzeti feladatot teljesített.*